

Αυγή, «Ενθέματα», Κυριακή 20 Απριλίου 2008

Ο «αλυτρωτισμός των Σκοπίων» ή η αποσιωπημένη μειονοτική διάσταση του Μακεδονικού

του Λεωνίδα Εμπειρικού και της Αθηνάς Σκουλαρίκη*

*«Αυτό που με απασχόλησε από την αρχή δεν ήταν το όνομα του κράτους αυτού, που συνδέεται με την ιστορική διάσταση του προβλήματος και έχει αξία κατά κύριο λόγο ψυχολογική και συναισθηματική. Το πρόβλημα για μένα ήταν να μη δημιουργηθεί ένα δεύτερο μειονοτικό πρόβλημα στην περιοχή της Δυτικής Μακεδονίας.»¹
Κ. Μητσοτάκης (1995)*

Οι τελευταίες εξελίξεις στο Μακεδονικό χαιρετίστηκαν ως εθνική επιτυχία. Παραδόξως, η αρνητική έκβαση των διαπραγματεύσεων και η μη-λύση του ζητήματος της ονομασίας παρουσιάστηκαν ως νίκη της Ελλάδας. Το δημόσιο αίσθημα ικανοποιήθηκε βεβαίως επειδή η χώρα μας εναντιώθηκε στα σχέδια των ΗΠΑ (σε αυτό το θέμα και μόνον). Ικανοποιήθηκε ίσως και από την αποτυχία της άλλης πλευράς, γιατί η αντίληψη που κυριαρχεί είναι αυτή του μηδενικού αρθροίσματος: η ήττα της μιας πλευράς ισούται με νίκη της άλλης.

Σε πολιτικό επίπεδο, διαμορφώθηκαν για πρώτη φορά μετά το 1992 όροι συναίνεσης. Το θέμα ξεπερνάει την επικοινωνιακή στρατηγική του επιτελείου του πρωθυπουργού και αφορά τις μόνιμες αγκυλώσεις του δημόσιου λόγου για το Μακεδονικό στην Ελλάδα. Η αριστερά (ΣΥΡΙΖΑ και ΚΚΕ) δεν αποτέλεσε εξαίρεση: αν και προσπάθησε να διαφοροποιηθεί από το κλίμα θριάμβου που καλλιέργησε η κυβέρνηση, πρακτικά συντάχτηκε με το αίτημα για βέτο (έστω και με άλλο σκεπτικό) και ταυτίστηκε με την επίσημη θέση για «σύνθετη ονομασία με γεωγραφικό προσδιορισμό». Επέτρεψε έτσι στη Νέα Δημοκρατία να δικαιολογεί τους χειρισμούς της επικαλούμενη την «εθνική ομοψυχία».

Αυτή η σύγκλιση απόψεων θα έπρεπε να προβληματίσει περισσότερο την αριστερά. Τα δύο μεγάλα κόμματα έχουν βεβαίως μετακινηθεί από την αδιάλλακτη θέση των αρχών της δεκαετίας του '90, αλλά και τα κόμματα της αριστεράς σκλήρυναν τη θέση τους προσθέτοντας τη διευκρίνιση περί «γεωγραφικού προσδιορισμού», την οποία δεν διατύπωναν στο παρελθόν. Η θέση αυτή, που αποκλείει ακόμη και την ονομασία «Νέα Μακεδονία», δεν έχει αιτιολογηθεί αρκετά. Πόσο μάλλον όταν από πολλές πλευρές στο ΣΥΡΙΖΑ εκφράζονται αντιρρήσεις για το συντηρητισμό της θέσης περί σύνθετης ονομασίας, με δεδομένες τις εξελίξεις των δύο τελευταίων δεκαετιών, αλλά και

¹ Κ. Μητσοτάκης, «Πρόλογος», στο Θ. Σκυλακάκης, *Στο όνομα της Μακεδονίας*, Αθήνα, Ελληνική Ευρωεκδοτική, 1995, σελ. 3.

τις ιστορικές θέσεις της αριστεράς υπέρ του Μακεδονικού λαού και της αναγνώρισης μειονοτικών δικαιωμάτων στους Σλαβομακεδόνες της Ελλάδας².

Ακόμη πιο αντιφατική είναι η άρθρωση του κυρίαρχου λόγου με τον αντιιμπεριαλισμό. Όσοι επιχαίρουν για τη στάση της Ελλάδας στο Βουκουρέστι θα πρέπει να θυμούνται πως ό,τι έχει επιτύχει η Ελλάδα στο θέμα της Μακεδονίας το χρωστάει στην ισχύ που της δίνει η θέση της στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ. Το ελληνικό κράτος όχι μόνο δεν είναι ανίσχυρο, αλλά αντίθετα, όπως αυτόρεσκα σχολίασε ο Π. Ψωμιάδης, «*Είμαστε τα αφεντικά των Βαλκανίων*». Από αυτή τη θέση ισχύος, επιδεικνύει απέναντι στα Σκόπια την ίδια αλαζονεία και αυταρχισμό που επιδεικνύουν οι αξιωματούχοι της αμερικανικής κυβέρνησης απέναντι στην Αθήνα.

Η άρνηση του Άλλου

Τον τελευταίο καιρό στις ειδήσεις και τη δημόσια συζήτηση για το Μακεδονικό ζήτημα κυριαρχεί το μότο του αλυτρωτισμού. Το θέμα αυτό αποτελεί και το νέο προνομιακό επιχείρημα της ελληνικής διπλωματίας. Εγκαταλείφθηκαν πλέον τα περί επεκτατισμού και εδαφικών διεκδικήσεων που δεν πείθουν σε διεθνές επίπεδο, αλλά και τα περί «σφετερισμού» και «παραχάραξης» του ονόματος, εφόσον δεν μπορεί να ισχυριστεί κανείς σοβαρά ότι η Μακεδονία περιορίζεται στην ελληνική επικράτεια. Οι κατηγορίες για αλυτρωτισμό περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων με επίκεντρο τη θεωρία της ενιαίας Μακεδονίας, που αποτελεί τον ιδρυτικό μύθο του μακεδονικού κράτους. Οι περισσότερες αναφορές έχουν ωστόσο ιστορικό χαρακτήρα και δεν μεταφράζονται σε αιτήματα αλλαγής συνόρων. Το ζήτημα επιχειρείται να συνδεθεί ως κάτι αυτονόητο και με το πρόβλημα του ονόματος. Όπως γράφτηκε πρόσφατα, «*οι αιτιάσεις των Σκοπίων περί μακεδονικού έθνους και γλώσσας είναι ο κορμός των αλυτρωτικών διεκδικήσεων της χώρας αυτής*»³.

Ουσιαστικά, η Ελλάδα αρνείται να αποδεχθεί για την περίπτωση της γειτονικής Δημοκρατίας το ενιαίο όνομα χώρας-κράτους-έθνους-γλώσσας, παράδειγμα του ευρωπαϊκού έθνους-κράτους. Αρνείται όμως να αναγνωρίσει και την εθνοποιητική διαδικασία που οδήγησε στη διαμόρφωση και εμπέδωση μακεδονικής ταυτότητας. Εύλογα, η άρνηση αναγνώρισης του ονόματος Μακεδονία και του εθνωνύμου Μακεδόνες γίνεται αντιληπτή από το γειτονικό λαό ως στάση απαξίωσης και αμφισβήτησης της εθνικής του υπόστασης.

Τα έθνη, αν και επικαλούνται ένα κοινό πολιτισμό, νομιμοποιούνται από τη βούληση των πολιτών τους και όχι από την αρχαιότητα της ιστορικής τους παρουσίας. Με αυτή την έννοια, η εθνική ταυτότητα δεν επιδέχεται ενστάσεων. Η αναγνώριση του ονόματος με το οποίο αυτοπροσδιορίζεται ένα άτομο, μια ομάδα ή ένας λαός αποτελεί στοιχειώδες δείγμα σεβασμού του Άλλου. Η ονομασία εξ ορισμού συμπυκνώνει την ταυτότητα του υποκειμένου. Σήμερα, η ελευθερία του εθνικού αυτο-προσδιορισμού είναι διεθνώς αναγνωρισμένο δικαίωμα. Ο ετεροπροσδιορισμός αντίθετα δηλώνει άρνηση ή απαξίωση της ταυτότητας του Άλλου και αποτελεί μια μορφή συμβολικής βίας, στο μέτρο που όποιος ονομάζει ασκεί εξουσία.

² Βλ. τις θέσεις της Νεολαίας του ΣΥΝ για το 5^ο Συνέδριο και τα άρθρα στην *Αυγή* των Ν. Θεοδωρίδη (10/10/2007), Χρ. Λάσκου (21/03/2008), Στρ. Μπουρνάζου (09/03/2008), Δ. Χασάπη (06/04/2008) και Α. Ελεφάντη (06/04/2008).

³ Κ. Αδάμ, «Το χτύπημα του κ. Φριντ», *Ελευθεροτυπία*, 10 Απριλίου 2008.

Στην περίπτωση της Ελλάδας αυτή η άρνηση είναι ρητή. Σύμφωνα με τον κυρίαρχο λόγο στη χώρα μας, ο γειτονικός λαός όχι μόνο δεν θα έπρεπε να φέρει το όνομα Μακεδόνες, αλλά δεν του αναγνωρίζεται καν ότι αποτελεί έθνος. Η καταγγελία της «τεχνητής» κατασκευής της εθνικής ταυτότητας στο πλαίσιο της πιοϊκής Γιουγκοσλαβίας αγνοεί βεβαίως τόσο ότι η εθνοποιητική διαδικασία είχε ξεκινήσει πολύ νωρίτερα (τέλη 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αι.), όσο και το γεγονός ότι όλα τα έθνη-κράτη συγκροτήθηκαν στη νεώτερη εποχή επιστρατεύοντας αντίστοιχους μηχανισμούς εθνικής ομογενοποίησης (τυποποίηση μιας επίσημης εθνικής γλώσσας, επιλεκτική εθνική ιστοριογραφία, επινόηση μιας θεωρίας ιστορικής συνέχειας, αποσιώπηση των ρήξεων και των ασυνεχειών, αφομοίωση των μειονοτικών ομάδων, κλπ.).

Η μακεδονική ιστοριογραφία τείνει πράγματι να ερμηνεύει αναχρονιστικά τη διαδρομή συγκρότησης της μακεδονικής ταυτότητας, προβάλλοντας ένα μακεδονικό χαρακτήρα στο σύνολο των σλαβόφωνων πληθυσμών της οθωμανικής Μακεδονίας. Τα δημόσια πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα ταυτίζονται με το κράτος και εκφέρουν εθνικό λόγο, όπως συμβαίνει και στις άλλες γιουγκοσλαβικές Δημοκρατίες που δεν είχαν προγενέστερη του σοσιαλιστικού καθεστώτος ιστοριογραφία. Οι συνθήκες αστάθειας και ανασφάλειας που επικρατούν μετά την ανεξαρτησία του κράτους και η αμφισβήτηση της μακεδονικής ταυτότητας εκ μέρους της Ελλάδας και της Βουλγαρίας, δεν έχουν επιτρέψει ως σήμερα την αποστασιοποίηση των επιστημόνων από τον επίσημο κανονιστικό λόγο.

Αν στην Ελλάδα μετά το 1974 έχει αναπτυχθεί ένας επιστημονικός λόγος κριτικός απέναντι στον εθνοκεντρισμό και την ιδεολογική χρήση της ιστορίας, αυτό οφείλεται τόσο στην ηγεμονία των ιδεών της αριστεράς κατά τη Μεταπολίτευση, όσο και στην πολιτική σταθεροποίηση του κράτους και την αντίστοιχη μείωση της εθνικής ανασφάλειας. Μια αντίστοιχη εξέλιξη στη γειτονική χώρα δεν είναι πιθανό να συμβεί εν μέσω κρίσης και σκληρού ανταγωνισμού με τον ελληνικό και αλβανικό εθνικισμό. Αν η Ελλάδα ενδιαφέρεται για την αναθεώρηση των επίμαχων σημείων της μακεδονικής εθνικής αφήγησης έχει κάθε συμφέρον να αποφορτίσει το κλίμα αντιπαράθεσης που πολώνει την κοινωνία και αποκλείει τις νηφάλιες προσεγγίσεις.

Η μειονοτική διάσταση

Ωστόσο ο μακεδονικός εθνικιστικός λόγος και η αλυτρωτική ρητορική στην περίπτωση αυτή δεν αντλούν επιχειρήματα τόσο από την αρχαία ιστορία και το όνομα της Μακεδονίας (αυτά λειτουργούν μόνο ενισχυτικά για την αυτό-εικόνα του νέου έθνους), όσο από το εθνοτικό επιχείρημα της σλαβοφωνίας μεγάλου μέρους του πληθυσμού της ελληνικής Μακεδονίας (ενώ ξεχνούν την ελληνοφωνία των νοτιοτέρων περιοχών, τον μεγάλο αριθμό μουσουλμάνων, τουρκοφώνων και μη, καθώς και την τεράστια ανατροπή που έφερε η εγκατάσταση των προσφύγων τη δεκαετία του '20).

Η μειονοτική παράμετρος του Μακεδονικού ανησυχούσε ανέκαθεν τις ελληνικές αρχές και αυτή ήταν που έδωσε το έναυσμα της ελληνικής αντίδρασης στις αρχές της δεκαετίας του '90. Η γιουγκοσλαβική αντιπροσωπεία έθεσε ζήτημα αναγνώρισης μακεδονικής μειονότητας στη διάσκεψη της ΔΑΣΕ το 1990. Το θέμα απέκτησε διαστάσεις στην Ελλάδα μετά την έκθεση του State Department για τα ανθρώπινα δικαιώματα το

Φεβρουάριο του 1991, όπου καταγραφόταν για πρώτη φορά η ύπαρξη σλαβο-μακεδονικής μειονοτικής ομάδας, της οποίας τα γλωσσικά δικαιώματα δεν γίνονται σεβαστά. Η έκθεση πυροδότησε αντιδράσεις και λόγω της αμερικανικής προέλευσης της πηγής⁴. Οι πολιτικοί και ο Τύπος έθιγαν ρητά τη μειονοτική διάσταση του ζητήματος ως το Δεκέμβριο της ίδιας χρονιάς. Στη συνέχεια όμως, όταν αποκρυσταλλώνεται η νέα ελληνική εξωτερική πολιτική από τον Α. Σαμαρά, όλη η έμφαση δίνεται στο όνομα και τα σύμβολα, ενώ το μειονοτικό ζήτημα αποσιωπάται πλήρως και επιλέγονται για τις όποιες αναφορές ο ασαφής όρος «εχθρική προπαγάνδα» και, σπανιότερα ακόμη, ο δεσπότης σήμερα όρος «αλυτρωτισμός»⁵.

Ο τότε πρωθυπουργός Κώστας Μητσοτάκης ομολόγησε αργότερα ότι προτεραιότητα ήταν η αποφυγή μειονοτικού ζητήματος και εξήγησε ποιο ήταν το σκεπτικό της ελληνικής διπλωματίας:

«Γιατί για μένα ο στόχος ήταν πάντοτε να δηλώσει ρητά η Δημοκρατία αυτή ότι δεν υπάρχει σλαβομακεδονική μειονότητα στην Ελλάδα και να δεσμευτεί με διεθνείς συνθήκες ότι θα σταματήσει κάθε αλυτρωτική προπαγάνδα εις βάρος της Ελλάδας. Αυτό ήταν το κλειδί της ελληνοσκοπιανής διαφοράς.

Τέτοια μειονότητα, μετά το 1950, είναι πράγματι βέβαιο ότι δεν υπάρχει στη χώρα μας, καθώς οι σλαβικής συνειδήσεως πολίτες, που είχαν πολεμήσει στο πλευρό των κομμουνιστών, έφυγαν μετά τη λήξη του εμφυλίου πολέμου. [...] Ο χρόνος διευκόλυνε στη συνέχεια την επίλυση του προβλήματος αυτού. Το άμβλυσε και το κατέστησε ουσιαστικά ανύπαρκτο. Όσο όμως παραμένουν οι αλυτρωτικές τάσεις, σ'αυτή τη Δημοκρατία, μπορεί ανά πάσα στιγμή να ξαναάψει.»⁶

Η προϊστορία του ζητήματος

Το ζήτημα διατρέχει όλη την ελληνική ιστορία του 20^{ου} αιώνα. Η ενσωμάτωση της μισής περίπου έκτασης της οθωμανικής Μακεδονίας στην Ελλάδα το 1912-13, προσέθεσε ένα σημαντικό ποσοστό μη ελληνοφώνων πληθυσμών. Οι σλαβόφωνοι χριστιανοί ήταν πριν τους Βαλκανικούς πολέμους σχεδόν ισάριθμοι με τους ελληνόφωνους. Παρά τις συγκρούσεις και την ελληνο-βουλγαρική ανταλλαγή, παρέμειναν στην Ελλάδα περίπου τα 2/3 αυτού του πληθυσμού. Η ευδιάκριτη γραμμή μεταξύ σλαβοφωνίας και ελληνοφωνίας ορίζει στο βορρά ένα μακεδονο-βουλγαρικό γλωσσικό συνεχές από την δυτική ως την ανατολική Μακεδονία και τη Θράκη⁷. Η πληθυσμιακή

⁴ Αργότερα έγινε γνωστό ότι συντάκτης της έκθεσης ήταν ο Brady Kiesling, ο οποίος παραιτήθηκε το 2003 από το διπλωματικό σώμα των ΗΠΑ διαμαρτυρούμενος για τον πόλεμο στο Ιράκ. Βλ. συνέντευξη στον Τ. Μίχα, *Ελευθεροτυπία*, 08/03/2003.

⁵ Βλ. Α. Skoulariki, « La crise macédonienne (1991-1995) et la question des slavophones en Grèce », *Balkanologie*, τ. VII (1), 2003, σελ. 147-158· Α. Σκουλαρίκη, «Ο δημόσιος λόγος για το έθνος με αφορμή το Μακεδονικό (1991-1995). Πλαίσιο, αναπαραστάσεις και ΜΜΕ», στο Μ. Κοντοχρήστου (επιμ.), *Ταυτότητα και ΜΜΕ στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2007, σελ. 61-103.

⁶ Κ. Μητσοτάκης, «Πρόλογος», οπ.π., σελ. 3-4.

⁷ Το γλωσσικό όριο μεταξύ των δύο κυριοτέρων ομάδων (σλαβοφώνων και ελληνοφώνων) περνάει νοτίως των πόλεων της Καστοριάς και της Νάουσας (που είναι όμως ελληνόφωνες), ακολουθεί τον κάτω ρου του Αλιάκμονα, περιλαμβάνει τα βόρεια χωριά της άμεσης γειτονίας της Θεσσαλονίκης, γίνεται πιο ασαφής στα Κερδύλια και σε ένα μέρος της κοιλάδας του Στρυμώνα, συνεχίζει βορίως της Νιγρίτας, περιλαμβάνει όλο το λεκανοπέδιο του άνω Στρυμώνα, αφήνοντας απ'έξω την πόλη των Σερρών, τα 5 ελληνόφωνα Νταρνακοχώρια και

σύνθεση της ελληνικής Μακεδονίας αλλάζει ριζικά με την εγκατάσταση των προσφύγων της ανταλλαγής του 1923-25, όμως το σλαβικό γλωσσικό συνεχές παραμένει, αν και πληθυσμιακά αποδυναμωμένο⁸. Το ελληνικό κράτος ακολουθεί πολιτική αφομοίωσης με στόχο την εθνική ομογενοποίηση.

Στο μεσοπόλεμο ένα μικρό ποσοστό των σλαβοφώνων προσχωρεί στο ΚΚΕ, λόγω των θέσεων της Κομμουντέρν για το Μακεδονικό, ενώ κατά τη διάρκεια της Κατοχής η ένταξη στο ΕΑΜ και στον ΕΛΑΣ μαζικοποιείται. Η μέχρι τότε σημαντική βουλγαρική επιρροή αποδυναμώνεται χάρις στην εναλλακτική ταυτότητα που προσέφερε στους ανθρώπους αυτούς το ΕΑΜ, αναγνωρίζοντας μειονοτικά δικαιώματα και την «ισοτιμία» των Σλαβομακεδόνων εντός της ελληνικής επικράτειας.

Οι θέσεις αυτές κόστισαν στην ελληνική αριστερά, διότι στο επίκεντρο του αντι-κομμουνισμού στην Ελλάδα δεν ήταν μόνο η αμφισβήτηση του κοινωνικού καθεστώτος, αλλά και η υποστήριξη ύπαρξης μειονοτικού ζητήματος στη Μακεδονία, δηλαδή του ζητήματος που αποτελούσε το κορυφαίο ταμπού της ελληνικής *Raison d'Etat*. Μετά το τέλος του Εμφυλίου και την ύστατη διακήρυξη της 5^{ης} Ολομέλειας του ΚΚΕ για την «εθνική αποκατάσταση» του Μακεδονικού Λαού (καθώς το τελευταίο οχυρό της «ελεύθερης Ελλάδας» ήτανε σε έδαφος που κατοικείτο σε μεγάλο βαθμό από σλαβοφώνους), επιβάλλεται ένα καθεστώς έκτακτης ανάγκης σε όλους τους μεθοριακούς νομούς της Ελλάδας και βεβαίως τους μακεδονικούς, το οποίο ουσιαστικά παρέμεινε σε ισχύ μέχρι το 1976. Μαζί με το καθεστώς έκτακτης ανάγκης επαναπροσδιορίζεται η κρατική πολιτική και επιβάλλεται η απόλυτη αποσιώπηση του μειονοτικού ζητήματος⁹. Στο δημόσιο λόγο εξοστρακίζεται κάθε αναφορά πέρα από την καταγγελία του προδοτικού ρόλου του ΚΚΕ, του οποίου οι θέσεις αποσυνδεδεμένες από τα ιστορικά δεδομένα παρουσιάζονται έτσι ως απολύτως αυθαίρετες¹⁰.

Παρά την επίσημη θέση ότι το ζήτημα ήταν «ανύπαρκτο», το ελληνικό κράτος παρακολουθούσε στενά τις εξελίξεις στη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία, όπου συγκεντρώθηκαν σταδιακά οι σλαβομακεδόνες πολιτικοί πρόσφυγες. Η ηγεσία της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας έθετε συστηματικά ζήτημα αναγνώρισης μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα, το οποίο

τα τουρκόφωνα χωριά της Ζίχνας, και περιλαμβάνει όλο τον ορεινό όγκο της Δράμας, ενώ συνεχίζεται στη Θράκη. Για τους αριθμούς των πληθυσμών, βλ. Τ. Κωστόπουλος, *Πόλεμος και εθνοκάθαρση 1912-1922*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2007, σελ. 157-166. Για τη σημερινή χρήση της γλώσσας βλ. Λ. Μπαλτσιώτης, «Η πολυγλωσσία στην Ελλάδα», *Σύγχρονα Θέματα*, τ. 63, 1997, σελ. 89-95.

⁸ Από την περιοχή της ελληνικής Μακεδονίας εκδιώχθηκαν το 1913 από τον ελληνικό στρατό οι κάτοικοι των χωριών και της πόλης του Κιλκίς και ορισμένων χωριών του λεκανοπεδίου των Σερρών, στην ανταλλαγή του Neuilly έφυγε για τη Βουλγαρία ένα τμήμα του πληθυσμού από την Ανατολική Μακεδονία (Δράμα και Σέρρες), αλλά και ένα μέρος από τις επαρχίες της Γουμένισσας, των Γιαννιτσών και της Καστοριάς (καθώς και όλος ο σλαβόφωνος χριστιανικός πληθυσμός της Δυτ. Θράκης), ενώ μετά το πέρας του εμφυλίου έφυγαν οι μαχητές (άνδρες και γυναίκες) του Δημοκρατικού Στρατού, τα παιδιά των παραμεθωρίων περιοχών («παιδομάζωμα»), και ακολούθησε η μαζική έξοδος των κατοίκων πολλών χωριών των παρεμεθωρίων περιοχών της Δυτικής Μακεδονίας.

⁹ Βλ. Τ. Κωστόπουλος, *Η Απαγορευμένη Γλώσσα. Κρατική καταστολή των σλαβικών διαλέκτων στην ελληνική Μακεδονία*, Αθήνα, Μαύρη Λίστα, 2000.

¹⁰ Η απόφαση της 5^{ης} Ολομέλειας καταδικάστηκε αργότερα ως λάθος (το οποίο όμως είχε κοστίσει τη ζωή πολλών ελλήνων κομμουνιστών που εκτελέστηκαν για εσχάτη προδοσία), ενώ το σημερινό ΚΚΕ αντιμετωπίζει με αμηχανία τις τότε θέσεις υπέρ του Μακεδονικού Λαού, καθώς φαίνεται ότι δεν μπορεί πλέον να προσεγγίσει το ζήτημα με τους διεθνιστικούς όρους της εποχής εκείνης.

απέκρουε η ελληνική πλευρά υποστηρίζοντας ότι το ζήτημα είχε λήξει με την αποχώρηση του «ξένου σλαβικού στοιχείου» μετά τον εμφύλιο¹¹. Η έκφραση έχει ενδιαφέρον με δεδομένο ότι σύμφωνα με τον επίσημο εθνικό λόγο, οι σλαβόφωνοι είχαν ελληνική εθνική συνείδηση. Στην πράξη, το κράτος επέδειξε ακραία καχυποψία απέναντι στους πολίτες των σλαβόφωνων περιοχών, παίρνοντας μέτρα σκληρής καταστολής της σλαβοφωνίας ως το 1981 και αποκλεισμού της πλειονότητας αυτών από το δημόσιο τομέα. Τα πράγματα βελτιώθηκαν έκτοτε, οι αστυνομικές οχλήσεις αραίωσαν αλλά αναβίωσαν μερικώς τη δεκαετία του '90, ενώ η παρακολούθηση συγκεκριμένων πολιτών εξακολουθεί έως σήμερα.

Όσον αφορά τους πολιτικούς πρόσφυγες και τα παιδιά του «παιδομαζώματος» στη ΣΔΜ, οργανώθηκαν σε συλλόγους με κεντρικό αίτημα τον επαναπατρισμό στην Ελλάδα και την επιστροφή των δημοθεισών περιουσιών τους, αλλά υιοθετώντας πλέον ρητά μακεδονική ταυτότητα¹². Κατά την μεταπολίτευση, όλα τα πολιτικά κόμματα είχαν συμφωνήσει, σύμφωνα με τον Κ. Μητσοτάκη, ότι δεν θα επιτραπεί ποτέ στους Σλαβομακεδόνες να επιστρέψουν¹³. Όταν το 1982 η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ αποφάσισε την επιστροφή των πολιτικών προσφύγων του Εμφυλίου, εξαιρέθηκαν οι σλαβόφωνοι με τη διατύπωση ότι ο νόμος αφορά τους «Έλληνες το γένος»¹⁴. Η διάκριση αυτή δεν είχε νομικό έρεισμα και αντιφάσκει προφανώς με την πάγια θέση ότι δεν υπάρχουν εθνικές μειονότητες στην Ελλάδα και ότι δεν υφίστανται διακρίσεις μεταξύ των πολιτών με βάση την καταγωγή. Πόσω μάλλον εφόσον οι συγγενείς των ατόμων αυτών ζουν στην Ελλάδα και θεωρείται αυτονόητο ότι έχουν ελληνική ταυτότητα.

Το ζήτημα των «Αιγαιατών» προσφύγων συντηρούσε στη γιουγκοσλαβική Μακεδονία και την ομογένεια την αλυτρωτική ρητορική κατά της Ελλάδας¹⁵. Ο λόγος περί ενιαίας Μακεδονίας που διαμελίστηκε το 1913 είναι κυρίαρχο σχήμα στην μακεδονική εθνική αφήγηση, σε ένα επίπεδο που αντιστοιχεί στις δικές μας «χαμένες πατρίδες», με τη διαφορά ότι η εκκρεμότητα του καθεστώτος των προσφύγων διατηρούσε το θέμα στην επικαιρότητα.

Πολιτικοποίηση της ταυτότητας

Σε ό,τι αφορά την ελληνική Μακεδονία, ενώ επισήμως δηλώνεται σε όλους τους τόνους ότι οι λίγοι «δίγλωσσοι» έχουν ελληνική εθνική συνείδηση, το κράτος συνεχίζει να αρνείται την εθνοπολιτισμική τους ιδιαιτερότητα. Όχι μόνο γιατί η εθνική ομοιογένεια παραμένει το πρότυπο, αλλά και γιατί πολιτικοί και διπλωμάτες διαπνέονται από την κυρίαρχη ουσιοκρατική

¹¹ Βλ. την ελληνική απάντηση για το μακεδονικό ζήτημα στη Διάσκεψη της ΔΑΣΕ (Κοπεγχάγη, 25/06/1990), στο Γ. Βαληνάκης, Σ. Ντάλης (επιμ.), *Το ζήτημα των Σκοπίων. Επίσημα κείμενα 1990-1996*, Αθήνα, ΕΛΙΑΜΕΠ – Ι. Σιδέρης, 1996, σελ. 25.

¹² Βλ. Μ. Μονοβα, « De l'historicité à l'ethnicité : les Egéens ou ces autres Macédoniens », *Balkanologie*, τ. V (1-2), 2001, σελ. 179-197.

¹³ Βλ. Κ. Μητσοτάκης, «Πρόλογος», οπ. π., σελ. 3-4.

¹⁴ Π.Δ. 106841/1982.

¹⁵ Το ενδιαφέρον είναι ότι στις (σλαβο-)μακεδονικές οργανώσεις της διασποράς έχουν ενταχθεί πολλοί μετανάστες από την ελληνική Μακεδονία, προκειμένου να καταγγείλουν το ελληνικό κράτος, και οι οποίοι υπήρξαν οι κυριότεροι φορείς διάδοσης της θεωρίας περί καταγωγής των σύγχρονων Μακεδόνων από την αρχαία Μακεδονία της εποχής του Φιλίππου και του Αλεξάνδρου, επηρεασμένοι από την ελληνική τους εκπαίδευση.

αντίληψη περί έθνους. Έτσι, παρότι σήμερα η συντριπτική πλειονότητα των σλαβοφώνων Μακεδόνων στην Ελλάδα έχει ενσωματωθεί πλήρως στην ελληνική κοινωνία, οι ελληνικές αρχές φοβούνται ότι υπό άλλες συνθήκες μπορεί να «αφυπνιστεί» η μακεδονική τους ταυτότητα.

Μέρος της ελληνικής μακεδονικής ταυτότητας των σλαβοφώνων είναι η απόκρυψη του παρελθόντος τους¹⁶. Έχοντας εσωτερικεύσει την απειλή και τη βία των παλαιότερων εποχών, στη διαπραγμάτευση της ταυτότητάς τους, όταν εκφράζονται στον ελληνικό δημόσιο χώρο, δεν μπορούν να ξεφύγουν από τα γλωσσικά και συμβολικά όρια που έχει θέσει η ελληνική πολιτεία. Εξαίρεση αποτελούν μόνο όσοι συγκρότησαν και εντάχθηκαν στο μειονοτικό κόμμα Ουράνιο Τόξο και διακήρυξαν ότι είναι «εθνικά Μακεδόνες», ερχόμενοι σε σύγκρουση με τον κανονιστικό λόγο του ελληνικού κράτους και σπάζοντας το φράγμα της συμβολικής βίας του ετεροπροσδιορισμού. Πρέπει να επισημανθεί ότι είναι η πόλωση που επέφερε η κρίση του Μακεδονικού τη δεκαετία του '90 αυτή που οδήγησε στη ριζοσπαστικοποίησή τους. Κατέληξαν να αρνούνται την ελληνική ταυτότητα και να διαμορφώσουν μια μακεδονική εθνική αφήγηση, καταδικάζοντας ωστόσο σαφώς κάθε συζήτηση για αλλαγή συνόρων. Η διεκδίκηση αυτή δεν κατόρθωσε πάντως να ακολουθήσει ανοδική πορεία μετά τις 7.263 ψήφους στις ευρωεκλογές του 1994.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι το μειονοτικό ζήτημα έχει μεγάλη ιστορική βαρύτητα, όμως δεν αποτελεί πλέον σήμερα απειλή για το ελληνικό κράτος. Στο επίπεδο ωστόσο της εθνικής νομιμοποίησης, η ελληνική *Raison d'Etat* ανησυχεί με την προοπτική μιας έστω όψιμης αποκάλυψης του μεγέθους της απόκρυψης των εθνοτικών και πολιτικών συγκρούσεων που έλαβαν χώρα πριν και μετά την ενσωμάτωση του 1913 και θα έθεται σε αμφισβήτηση τον θεμέλιο μύθο βάσει του οποίου διεκδικήθηκε η Μακεδονία¹⁷. Ο αλυτρωτισμός του όμορου κράτους, αν και δεν μεταφράζεται σε εδαφικές διεκδικήσεις, υπενθυμίζει ωστόσο το εθνογλωσσικό συνεχές στις δύο πλευρές των συνόρων. Η έμφαση που δίνεται από την Ελλάδα στην αυξανόμενη οικειοποίηση της μακεδονικής αρχαιότητας από τον μακεδονικό εθνικισμό επιχειρεί να μεταφέρει τη συζήτηση σε ένα συμβολικό επίπεδο, συσκοτίζοντας το πραγματικό διακύβευμα που αφορά την ταραγμένη σύγχρονη ιστορία της περιοχής.

* Ο Λεωνίδας Εμπειρικός είναι ιστορικός. Η Αθηνά Σκουλαρική διδάσκει στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης.

¹⁶ Βλ. Μ. Γιαννησοπούλου, «Η ανθρωπολογική προσέγγιση. Αλμωπία: παρελθόν, παρόν και μέλλον», στο ΕΚΚΕ, *Μακεδονία και Βαλκάνια*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1998, σελ. 330-426.

¹⁷ Βλ. Σπ. Καράβας, «Οι εθνογραφικές περιπέτειες του “ελληνισμού” (1876-1878)», *Τα Ιστορικά*, α' μέρος: τομ. 19, τχ. 36, Ιουν. 2002, σελ. 23-74, β' μέρος: τ. 20, τχ. 38, Ιουν. 2003, σελ. 49-112· Π. Ματάλας, *Έθνος και Ορθοδοξία, οι περιπέτειες μιας σχέσης. Από το «ελλαδικό» στο βουλγαρικό σχίσμα*, Ηράκλειο, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2002· Ν. Σιγάλας, «“Ελληνισμός” και εξελληνισμός: ο σχηματισμός της νεοελληνικής έννοιας ελληνισμός», *Τα Ιστορικά*, τ. 18, τχ. 34, Ιούνιος 2001, σελ. 3-70.